

Rez. kap. korv JOSIP PLEHO
Dubrovnik

Na smiješeni lik admiralca

I

Sunce je peklo kao da hoće spaliti zemlju. Asfalt se topio, a more to divno i zločesto more, dobilo je neku sivo-zenlenkastu boju, rekao bi da je jedan ogromni uljeni bazen, oivičen bijelom crtom obale od Gruža do Pelješca.

Po ulicama ljudi pretrčavaju, da bi uhvatili malo hladu. Pod palmama ili platanima stoje, ili sjede grupice obalskih radnika i čavrljaju, o ratu, kojega će uskoro biti, o velikim brodovima ili o niskim nadnicama. Ulicom projuriti po koji kabriolet sa pjegavim licima pod slamnatim šeširima. U desnom uglu tramvajske čekaonice ispred glavnog pristaništa sjedila su tri muškarca skautski odjevena i dvije žene, koje su pripadale njihovom društvu. Lako se moglo zaključiti da su stranci i kada se ne čuje njihov govor. Dugačko lice svinjski crveno, plava kosa kao stara vlasulja, vrat crven od naglog sunčanja. Iz kratkih hlača virile su od sunca crvene i riđom dlakom obrasle, mršave noge. Žene su bile obučene u šareno cicanu haljine, a iste ružne, crvene u licu, plavokose kao i muškarci.

U lijevom uglu čekaonice izvalio se je jedan obalski radnik, grubog od sunca i morske soli opaljenog lica. Njegova ramena odavala su njegovu profesiju. Jake mišice, naborano čelo, pocijepane, ali vješto zakrpane hlače i cipele iz kojih je virio palac, govorili su u isto vrijeme o snazi i bjedi klase kojoj pripada.

Ispred njih se igrao jedan dječak od svojih sedam-osam godina, sa malom gumenom loptom, udarajući njom o tle i ponovo hvatajući je čas u lijevu čas u desnu ruku. Jednom nije pravilno uhvatio loptu i ona se dokotrlja do nogu jednog stranca, a ovaj promrmljavši nešto na svom jeziku udari loptu nogom tako da je odletela na ulicu. Dječak je pogledao stanca, nemarno odmahnuo svojom lijepom kuštravom glavicom, pokazavši jezik strancu, pošao je uzeti svoju loptu. Strančevo društvo je prrsnulo u smijeh, a na njegovom licu se pokazao odraz ljutine. Radniku su se također razvukle usne na osmijeh, a lice dobilo blagi izraz. Smijeh strančeva društva bio je popraćen podrugljivim komentarom. Kada se dječak vratio u početku malo plašljivo, stao je najprije pored ulaza i kada je vidio da niko na njega ne obraća pažnju ušao je u čekaonicu, nabivši svoju lopticu u džep. Ali nato ustade »uvrijeđeni« stranac i zgrabivši dječaka udari ga šakom nekoliko puta, tako da mu se je na ustima pokazala krv. Jecajući i nemogavi doći do daha dječak je pao na tle. Stranac je sasvim mirno pošao na svoje mjesto i sjeo. Njegovo društvo ponovo prasne u smijeh, a sada se i on skupa sa njima slatko smijao.

Iz ugla se podigne radnik koji nije vidio sve, jer je bio počeo da drijema, ali u jednom trenu bilo mu je sve jasno. Podigao se i sagnuo do dječaka, kojem otare krvava usta, pogladi ga po licu i posadi na klupu, a zatim jednim korakom se nađe ispred stranca unesavši mu se u lice viknu:

— Slušaj lopove, zašto tučeš dječaka — a? — Njegovo tijelo ispriječilo se pred strancem a u očima su mu sjevale munje mržnje i gnjeva.

— Zašto tučeš dječaka, ili ti ga je majka rodila, nisi doma da znaš. Ispred strančevih očiju, koji je bio ustao mlatarale su velike žuljave ruke. Stranac najednom udari radnika koljenom u trbuh, koji nenadajući se zatetura natrag, dok je u strančevoj ruci bljesnula oštrica skautskog noža.

— Što lopove? — Iz ustiju radnika izleti hrapavi usklik i u jednom trenu stranac je ležao na tlu pogođen pesnicom-maljem u zube a zatim ravno u čelo. Iz ustiju mu je tekla krv pomiješana sa pljuvačkom.

— Žene su vriskale, a u rukama druge dvojice pojavili su se blještavi noževi. Još dva udarca i plavokosa crvena tijela su ležala na podu. U naručju radnika se ponovo našao dječak čije kome je radnik maramicom otirao suze.

Na vrisak žena koje su sada prosto urlikale, počeli su pristizati ljudi i djeca, odnekle su se našla i dva žandara, a

došao je i tramvaj. Žandari su postupili po zakonu. Radnik je okovan i odveden. Dječak je negdje šmugnuo noseći sa sobom »divnu« uspomenu, a sanitetska kola su došla po onesvještene strance. Na licu jednoga od njih sada se još jače isticao dugačak ožiljak, a na mjestu gdje su nekada bila tri prednja gornja zuba, zjapila je krvava rana.

II

Avala zove Dinaru. — Avala zove Dinaru .prijem
— Avala Avala Avala, — zove, zove, zove, Dinaru,
naru, Dinaru: Prijem.

— Ovdje Dinara, ovdje Dinara. Spremna za prijem:
Prijem.

— Ovdje Avala 55, 33, 77, D, Y, B, —C—Dinara spremi
se za prijem.

Prijem:

— Ovdje Dinara 55.33.77.— 2 — D, Y, B, —B— Spreman za prijem.

Prijem:

I tako je uspostavljen kontakt Štaba brigade III divizije 55 korpusa Narodnooslobodilačke vojske (NOV) sa njezinim II bataljonom. Taj bataljon se je nalazio na pravcu glavnog udara brigade, koja se je opet nalazila na pravcu glavnog udara divizije. Ovdje treba napomenuti da se je i divizija nalazila na pravcu glavnog udara korpusa, a u završnim operacijama NOV za konačno oslobođenje zemlje.

— Avala govori Dinari, Avala govori Dinari: Neka drug Ivo hitno dođe drugu Milanu, — prijem:

Poslije ovoga drug Ivo komandant II. bataljona našao se je na komandnom mjestu I brigade, gdje je zatekao i komandanta III divizije.

— Eto tako družo Ivo, prosto ne mogu izvršiti zadatak, pogledaj bolje na karti — govorio je komandant divizije, Ivo komandantu bataljona i Milanu komandantu I brigade, pokazujući na štabskoj specijalki.

Ivo je na svojoj karti pratio izlaganje druga Dane komandanta divizije, kao i predašnji izvještaj druga Milana, komandanta brigade, pa je vidio od kakve je važnosti zadatak njegovog bataljona u okviru zadatka brigade a sada je tek shvatio prema izlaganju druga Dane, kako važno mjesto zauzima brigada u okviru zadatka divizije, poslije uspjeha kojega je postigao njihov korpus.

— Dakle vidiš Milane — nastavio je Dane — ja moram u najskorije vrijeme ubaciti svoju rezervu, tako da bi otjerali neprijatelja do ovog polja, gdje će komandant korpusa ubaciti svoju rezervu, motorizirane jedinice, pješadiju i tenkove, koje bi konačno zatvorile обруч oko ovih neprijateljskih snaga i omogućili da korpus bez pregrupiranja nastavi daljnji pokret. Time bi se ogromno dobilo u vremenu, a znate što znači za nas vrijeme u ovoj situaciji. Svakako ja ovdje ne mogu učiniti ništa dok Milane tvoja brigada ne ovlada ovim planinskim kosama.

I Dane i Milan i Ivo su stari znanci i drugovi. Još 1941. godine su se borili svaki u svom kraju. Prošli su sva trojica težak pionirski put u stvaranju prvih partizanskih grupica na čelu kojih su se oni nalazili. Sreli su se prvi put kada su po naređenju Vrhovnog Štaba doveli svoje jedinice, od kojih je formirana brigada. Sva tri su postali komandanti bataljona u toj brigadi. Kada je formirana divizija sva trojica su postavljani za komandante brigada, ali Ivo tu dužnost nije htio prihvatiti, dok su Milan i Dane pošli na nove dužnosti. Kada je poginuo komandant divizije, Dane je bio postavljen za komandanta. Sva trojica su bili radnici; Ivo obalski, Milan metalški, a Dane željeznički. Makar da je u međuvremenu nastala određena distanca, kod njih je ostala ona stara prisnost i razumijevanje. U predahu između dvije bitke često su bili skupa oživljavajući uspomene iz prvih dana zajedničkog ratnog života. Nastojali su jedan drugoga čuvati naročito sada pri kraju rata. Dane je često govorio kao najstariji po godinama i po

dužnosti. Prošlo je vrijeme kada smo mi mogli tako lako izgrađivati kadrove, treba da se čuvate. Prošlo je vrijeme kada smo mi morali ići na juriš bombom u ruci. Moramo se naučiti da rukovodimo jurišem i da podučimo bombaše. Međutim, rat je rat i sada su se sva trojica nalazili pred kotom 404 koja je dominirala sa dvije doline i zatvarala put tri komunikacije. Sva trojica su se našla pred istim problemom. Da se ovdje nije radilo o tako važnom zadatku i da taj zadatak nije trebao izvršiti baš Ivo, kojega je on tako dobro i dugo poznavao, možda Dane ne bi došao u brigadu, već bi bio prosto narcidio preko Štaba i čekao da ga izvjestite da je zadatak izvršen. Ovdje se radilo o Ivu, a i Milanu, pa je odlučio da on lično dođe, da sa njima porazgovori, kao i ranije, a usput se je nadao da će od njih čuti nešto korisno, tim više što u vještini ratovanja između njih nije bilo velike razlike.

Drugovi — počne Ivo — potpuno mi je jasno, znam od kakve je važnosti zadatak mog bataljona, ali je pred frontom mog bataljona gadna situacija. Do sada tri juriša dva noćna i jedan dnevni, a uspjeh skoro nikakav. Jedino što smo uspjeli je to, da smo uništili jedan bunker u njihovoj odbrani, ali time nije skoro ništa oslabljen njihov sistem odbrane. Od zarobljenog ranjenog neprijatelja saznao sam, da je izvršena smjena neprijateljskih jedinica prošle noći na koti 404 i da se sada tamo brani neprijateljski 305 bataljon, kojega smo mi ako se sjećate srećali kroz čitavu Jugoslaviju, sa njim kako znadete komanduje zloglasni pukovnik Schmithuber.

Na ovo i Milan i Dane se pogledaju, dok je Ivo shvativši ovo nastavio. Da, to je taj as, kojega mi već progonimo kroz Jugoslaviju čitave četiri godine. On je uvijek komandant tog istog bataljona. Sa njim smo se tukli na Kozari, na Neretvi, na Sutjesci, na Klisu, na Pelješcu i tko zna gdje još.

— Volio bi njega zarobiti nego neznam što, — upadne Dane.

— A što govoriš o meni, doda Milan, nego da mi sada razmotrimo situaciju, možda nam se sada ta prilika pruži.

— Ne došao meni na nišan, rekne Ivo, neće taj lako u zarobljeništvo. Bilo bi jako interesantno da mu omlatim po pasjoj njušci dva tri šamara za sve zlo što je učinio Jugoslaviji za ove ratne godine.

Ovaj mali dijalog prekine Dane. Istom željom kao i vi, ja bi napravio isto što i vi, ali sada moramo misliti kako Schmithubera da izbacimo sa kote 404, da to pogledamo.

Dane koji je do tad olovkom pucketao po sari od čizme, njome prošeta po karti koja je ležala na stolu.

— Što mislite o kakvom ubacivanju neprijatelju naših manjih grupa, o zaobilasku, o udaru sa leđa ili nešto slično. Mislim da bi bilo dobro da o tome porazmislimo.

— To je lako moguće — sad nastavi Milan — a mislim da je posebno moguće zbog toga što na lijevom krilu od kote 404 neprijatelj ima četnike, a na desnom ustaše i domobrane, koji su sa kotom 404 povezani sistemom vatre bunkera i mina i žice. Ova utvrđenja nisu tako dobro izgrađena kao na koti, a i moral ovih je nikakav. Zato su Nijemci i izgradili kotu 404 za samostalnu kružnu odbranu.

Ivo je slušajući ozbiljna lica gledao u kartu. Bore na njegovom čelu duboko usječene gubile su se u čuperku crne kose koji je neposlušno izvirio ispod titovke. Najednom reče:

— Ja ne mogu sam snagama bataljona, ali ako bi mi vi pomogli da napravimo jednu rupu na ovom krilu, onda ne bi bilo teško, da kroz tu rupu ubacimo pedeset-šezdeset ljudi, koji bi po mom mišljenju bili dovoljni da uz napad sa fronta, riješe bitku na koti 404 u našu korist. Samo jedno je gadno, jer ne znam što je ovdje, pokazujući u pozadinu četničkog položaja i u pozadinu kote 404. Nije mi jasno kakva je dubina njihove odbrane . . . ?

Dane i Milan su pratili pokazivanje Iva na istoj karti i kada Ivo završi Dane reče: Imam izvještaj od naših obavještajaca, da je dio slabih Njemačkih snaga grupno zaposleo ove dvije čuke, da su ovdje četnici linijski raspoređeni čbzizrom na dominirajući položaj kote 404. Također mi je poznato — nastavi Dane — pokazujući na karti — da se i ovdje nalaze dijelovi 305 bataljona, prema tome on nije kompletan na koti 404. Uzimanjem same kote, napad brigade bio bi usmjeren ovdje, tako da zaobiđe dubinu neprijateljske odbrane na krilima i njih potpuno odsječe.

Ako je tako prihvati Milan obračavajući se obojici, onda neće biti naročito teško izvesti što kaže Ivo. Što mislite da ja dadem dvije čete iz rezerve brigade za probijanje ove rupe, a ti Ivo da izbaciš četu ljudi, koji bi se ovuda provukli i sa leđa napali kotu 404. Mislim da bi oko tri sata ujutro bilo najzgodnije da se izvrši kombinirani napad sa fronta i iz poza-

dine, za konačno zauzimanje kote 404. Možda ne bi trebalo više od pedesetak ljudi ako bi se napad potpuno uskladio.

Ivo sigurnim pogledom osmotri najprije svog komandanta divizije a zatim komandanta brigade pa reče: Ako se slaže drug Dane ja to mogu izvršiti, samo da se u frontalnom napadu nadomjesti moja bataljonska rezerva od dva voda, jer nju mislim upotrebiti u pozadini.

Dok je Ivo govorio, Dane je nešto razmišljao gledajući u kartu, a kada je završio, kao da se prenese i uz drugarski smjehak kojega uputi Ivu pomisli kako su njih trojica bezbroj puta mali ovakve razgovore. Pomislio je na putove revolucije koji su ih zbližili. Osjetio je neku sigurnost, jer su bitke u ovakvim dogovorima bile, dobivene, do realizacije falilo je samo određeno vrijeme. Tada reče: Ja se potpuno slažem, ako to nećeš izvršiti ti Ivo, ovo Ti naglasi, nego tvoja jedinica. On je znao ako ovo ne podvuče da bi Ivo bio u stanju da lično povede grupu u pozadinu.

U tom slučaju bi natjerali neprijatelja da nam očisti mine na cesti, tako bi čitava divizija mogla krenuti, a i komandant korpusa bi mogao nastaviti nastupanje, a što je najvažnije mogao bi upotrebiti svoje tenkove.

Oprostite družo komandante, Ivo se također nasmjehi i doda, krivo sam se izrazio; ne ja već moji vojnici mislim da to mogu izvršiti.

* * *

Kada su grunule prve bombe četnicima je bilo kasno. Nekoliko njihovih bunkera već je bilo likvidirano. Kroz ovaj prostor nečujno je prošla kolona sa 57 boraca bombaša, a koje je Ivo odabrao. Pored lakog automatskog oružja kojim su bili naoružani, preko ramena su im visile torbice pune ručnih bombi. Kolona se izgubila u mraku, a još uvijek su drmale noć četničke bombe ispred prednjeg kraja, dok su ih partizanski mitraljezi obasipali žestokom vatrom, njihov čitav poredak, u dužini od 300—400 metara.

Nakon pola sata od kada su prve bombe pale, poletile su u zrak dvije bijele i jedna zelena raketa. To je bio znak, za prekid vatre a ujedno i znak da se usklade satovi.

Ivo je na čelu svojih boraca stao i pogledao na svoj sat sa fosfornim brojčanicom. Znači od sada pa tačno do tri sata, treba baciti bombe u bunkere. To je bio ujedno znak i za njegovog komesara da pozove telefonom komandanta brigade i da ga obavijesti da je Ivo sretno prošao kroz neprijateljske prve linije. Najprije Milan a zatim Dane su osuli vatru na komesara. Dane je prosto urlao, ali se više nije dalo ništa učiniti.

* * *

— Ps, psss, pss — družo komandante, koliko smo mogli izviditi teren je odličan, ali je opasan žicom, a sigurno je ispred žice i minsko polje. Postoji ulaz u žicu i dosta je širok, pet do šest metara, a do njihovih bunkera na prednjem kraju koliko smo mogli ocijeniti biti će oko 150 metara, možda i nešto više. To je mislim promjer oko kojega je krug od žice. Kakav je raspored unutar žice to ne znamo. Na ulazu smo primijetili jednog stražara; a drugoga smo čuli kako kašlje. Da li imaju bunker na ulazu ili samo mitraljez i to ne znamo.

Tako je referisao izviđač vodnik Joško, kojega su drugovi zvali »Raj«, jer je onako mršav i dug ličio na štap kojim se mlate orasi. Inače njegovo tijelo gipko poput mačjeg, za vrijeme juriša bi se skupljalo kao tijelo mačke da se odjednom izdulji i skoči ili zamahne bombom. Tu pored prolaza sa kojim se služio neprijatelj za komuniciranje sa utvrđenjem na koti 404, ležao je potruške Joško i referirao svom komandantu bataljona rezultate izvidanja.

Čuj Joško — sada je šaptao Ivo — Ti i Suro, a Lala i Alga treba da riješite sa tim stražarima i to na način da prišapnu dušu bogu u uho, kako ono ti znadeš, onda ćeš jednim kratkim znakom zelenog svjetla iz baterije dati znak da je gotovo. Još ima jedan sat vremena, a koliko je vremena vama potrebno za to?

— Ja mislim najviše pola sata. Nije vrag da se nešto ne predviđeno desi, odgovori Joško.

Ova četvorica kojoj je Ivo dao zadatak bila su najbolja četvorka u brigadi, za ovakve zadatke likvidiranja neprijateljskih stražara u mraku uz sigurnost da neće biti u stanju da otvore usta. Oni su znali likvidirati stražare na vratima kasarne, na mostu, na željezničkoj pruzi udaljeni od mitraljeza svega par metara, a mitraljezcu oteći mitraljez, da on i ne zna da mu ga uzima partizan u mraku.

Kada se Joško udaljio sa svojima, Ivo je grenio šapatom po vezi ostalim borcima, koji su kao i on potbuške ležali, neka budu svakoga časa spremni za pokret.

Ivo je nestrpljivo čekao zeleni signal. Joško je već prekorao pet minuta a signala još nema. Prošlo je još pet minuta a Joško se još nije javljao. Ivo samo što nije odlučio da sam pođe vidjeti što je sa Joškom, kada opazi zeleni bljesak. Odmah se podigne na noge i po vezi prenese: zamnom . . . Ovih stotinjak metara do Joška prošao je polu pognut i za njim isto tako na propisnom odstojanju išli su ostali borci. Ove pognute sjene u pokretu ličile su na nešto nestvarno . . . Čim su došli do Joška, Ivo ponovo legne, a ostali borci ponovito sjena nestane kao da ih je zemlja progutala. Ivo je sada davao posljednja uputstva. Imate još dvadeset minuta vremena. Čim prasnu bombe naših drugova, na prednjem kraju neprijateljske odbrane, oni će otvoriti vatru i time pokazati gdje se nalaze. Izaberite njihove mitraljeze, pa i vi odmah izbacite bombe. Joško i Lala rukovode, a ja ću se nalaziti ovdje.

Ivo se zatim povuče, dok su se bombaši četveronoške kretali pored njega. On je svakoga potapšao ili mu stegnuo ruku ili rame gdje bi stigao u mraku nastojeći da ih time ohrabri, onako bez riječi. Kada se kolona nečujno izgubila u mraku on i njegov kurir su ostali van žice. Stali su pored jednog grma kojeg slučajno Nijemci nijesu posjekli u jedno malo udubljenje ispod jednog ovećeg kamena, koji ih je štitio od eventualnih metaka sa kote. Bila im je mala vidljivost ali za ovakvu noć nije se moglo tražiti bolje.

On je brojio minute koji su za njegovo nestrpljenje veoma sporo prolazili. U mislima je pratio pokret bombaša što su nestali u mraku. Zazeblo bi ga oko srca pri pomisli da ne budu otkriveni prije nego počne napad sa fronta. Ovakvo zabavljen mislima čuje kako najednom proreže noć eksplozija prvih bombi. Sada je bio siguran da je sve do sada uredu. Neprijatelj je za čas na ovo otvorio paklensku vatru iz mitraljeza. Ivo je dalje slušao. Čuo se je novi talas eksplozija bombi. Mitraljezi neprijatelja su za čas umukli, da bi nekoliko sekunda još strašnije zalajali.

Ivu kroz glavu proleti osluškujući samo bombe koje su bacali njegovi borci iz bataljona: A što ako Joško nije sa Lalom navrijeme uspio da zauzme položaj u žici. Kurir je nešto rekao ali ga Ivo nije uopće razumio. Sav se zanio iščekivanjem da se Joško i Lala jave sa svojima. Tog momenta prolomi se nova eksplozija bombi koja zahvati čitavu kotu, kao da su neke nadnaravne sile slavile svoju orgiju. Uz eksploziju bombi čuli su se uzvici: »naprijed proleter!«, — »predaj se bando«, — »Hände hoch«. Mitraljezi su umukli. Najednom trka, pa kraći rafali, opet trčanje, neke bombe, zatim trčanje koje se približavalo. U trenu kroz izlaz iz žice izleti nekoliko prilika pod šljemovima. Ivo pusti rafal, koji čitav pogodi jednoga u prsa, ovaj se svali ali sljedeća tri-četiri prolete. Opet naizmjenično rafali, bombe, vika na hrvatskom i na njemačkom, zapomaganje na njemačkom i opet trka prema izlazu iz žice, deset, dvadeset, pedeset prilika je cokolama mlatilo po kamenjaru. Ivo pusti dugački rafal, a kurir na brzinu opali nekoliko metaka iz puške. Dvojica — trojica — pet padne uz viku, ali sedmi, deseti, dvadeseti protutnji pored njih, a jedan umalo da nije stao Ivu na glavu. Opet bombe i poneki rafal. Oštra komanda na njemačkom, koju zaglušiti eksplozija bombi. Ponovo trka, dva, tri, deset, Nijemci su sigurno bježali, napuštajući kotu 404 u bezgloj trci. Ivo je pritiskao dugačke rafale, ali neprijatelj juri kroz otvor u žici. Zaglavio mu se automat. Najednom bliza eksplozija bombe Ivu zabliješti oči. Prilike u šljemovima su ponovo nagrnule, a jedna od njih uskoči između njega i kurira. Nastade guranje u mraku. Ivo ga zgrabi oko pasa, a kurir ga lupne kundakom. Zarobljenik nije dalje pružao otpor.

Bitka je pomalo jenjavala, više nitko nije bježao, a Joško, još nije poslao nikakovu obavijest. Ivo nije znao što se sve događa na koti. Imao je zarobljenika, kojega nije htio pustiti, jer je u mraku uspio da ustanovi da je oficir.

Pucnjava je sasvim prestala. Bojao se je da mu Schmithuber ne priredi iznenađenje, da ne napravi kontra-juriš i da ga ne natjera u minsko polje. Znao je da pred sobom ima opasnog neprijatelja. Još je mrak iako je na istoku počela ruditi zora. Čuje sa kote dozivanje partizana, ali koliko može ocijeniti na koti su samo njegovi, koje je on doveo. Nakon malo čuje korake, i prepozna po glasu Lala koji je zvao: Druže komandante, sve je u redu. Naši su otvorili prolaz u minskom polju.

Ivo tada gurne zarobljenika koji je već došao svijesti. Kurir je kraj opasača sa kojim je bio vezan zarobljenik omo-

tao oko svoje lijeve ruke, pa tako skupa izađu iz zaklona. Spotali su se o leševe. Jedan ranjenik je hrapavim glasom govorio: Wasser, wasser. Brzo su se našli kod Lale, koji prvo izreče:

— Znaš da je »Raj« poginuo.

Ivo ne reče ništa, ali zagrcu gušći suze, koje su same navirale na oči. Prošlo je nekoliko sekundi a da Ivo nije mogao otvoriti usta. Nije mogao zamisliti da je taj hrabri nezgrapni Joško mogao poginuti. Joško je bio sin zidarskog radnika iz njegovog rodnog grada. Sjetio se njegove majke koja je u velikoj bijedi, poslije oca koji je pao sa građevine, odhranila petero djece.

Čuj, Lalo, napokon progovori, do dana je potrebno da osiguramo ovaj prolaz, jer bi Schmithuber mogao da nas iznenadi kontra jurišem. Najmanje dva mitraljeza da koncentričnom vatrom kontroliraju prolaz. Inače dok se ne razdani potpuno, neka se svi borci priljube uz zemlju i neka se niko ne miče bez naročite potrebe, da ne bi neki ranjeni ili skriveni neprijatelj, ubio nekoga od naših. To prenesi komandirima i reci im, da ranjenicima pomoć ukažu na licu mjesta sve što se može, a tek kad se razdani, da ih se nosi dalje.

Ivo je tada predao zarobljenika kuriru naredivši mu, da ga odmah vodi u Štab bataljona, jer će ga on sa komesarom saslušati čim se svane.

Poslije kako je prebrojio svoje mrtve, njih sedam, među njima i »Raj« i dvanaest, što lakše, što teže ranjenih, u velikom podzemnom betonskom bunkeru, pisao je izvještaj Milanu komandantu brigade. Lala skupa sa komandirima je sredivao trofej. Upućivao je ranjenike u pozadinu, dok su grmljeli topovi i bacači vodeći na juriš jedinice divizije. Ivo nije ni primjetio kada mu je Lala prišao i kazao: Zarobili smo Schmithubera. Malo kasnije dok je završio pisati započetu misao, kao da se je probudio okrenu se, iskolacičivši oči pa upita:

— Šta si rekao? . . . Schmithubera? . . .

— Da, da glavom pukovnika Schmithubera, važno reče Lala.

Ivo poskoči kao da ga je netko šilom bocnuo, skupi neke papire koji su bili ispred njega i strpa ih u torbicu, pa ne tražeći više nikakva objašnjenja od Lale, i ne čekajući da mu Lala bilo što još reče, zgrabi svoj automat, izleti iz bunkera i napusti kotu 404. Kroz otvor u minskom polju pođe u pravcu Štaba svog bataljona.

Dan tog ratnog proljeća bio je u veliko odmakao. Istok se crvenio od prvih zraka rađajućeg Sunca, a iz pravca zapada čula se tutnjava tenkova i odjek udaljenih borbi. Zatvaranje odstupnice hitlerovoj diviziji bližilo se kraju.

Došavši do osamljene kućice na rubu šume uz cestu u koju se smjestio predhodnih dana Štab bataljona, susretno komesara, pa mu bez objašnjenja rekne: Molim te zamjenj me jer moram u brigadu. Ulazeći u kućicu baci pogled, kroz otvorena vrata u prostoriju u kojoj su se nalazili kuriri. Vidje kako na drvenom tronožcu sjedi njemački oficir, držeći ruke na leđima, a do njega na poljskom krevetu sjedao je jedan kurir sa automatom u ruci. Ivo je produžio do druge prostorije u kojoj je bila kancelarija Štaba bataljona, a gdje je ujedno spavao komandant i komesar. Tu je bio i telefon a i stalno dežurstvo. Ivo je odmah prišao telefonu, zazvoni i pozove: Alo, alo, da li je tu komandant? Sada je slušao i ponavljao u slušalicu. Na položaju, da, da, kod njega i komandant divizije, da, na njegovom komandnom mjestu. Dobro, nego možeš li mi kazati da je zarobljen Schmithuber, i ako može da mi pošalje kola da ga dovedem.

Ivo je ostavio slušalicu, dok je u kancelariju ulazio komesar, koji je čuo Ivove posljednje riječi, šta je izrekao u telefon.

— Šta si to rekao upadne komesar?

— Eto ga tamo u sobi.

— Pa gdje je?

— Eto ga tamo u sobi.

— A to je taj.

Ivo nije čekao što će komesar dalje reći, već sam pođe do kurirske sobe pa ispred sebe dovede zarobljenog pukovnika. Sada ga je komesar pogledao pa reče:

— Du bist Schmithuber? Ja, ja. Geben si mit offizierbüchlein, ausweis. Ja, kimne zarobljenik glavom.

Ivo sada pogleda prvi put ravno u lice Schmithubera, u čijem pogledu nađe nešto poznato, kao da ga sjeća na nešto što je davno proživio. Nešto prkosno se mješalo nečim životinjskim i zvjerskim, što je jasno izbijalo iz toga pogleda. Mržnja ili podcijenjivanje, koje se vješto krilo ispod maske na licu punom pjega, na kojem je bio sa desne strane jedan duboki ožiljak. Taj ožiljak ga je na nešto podsjećao, nešto daleko u podsvijesti, ali nije nikako mogao da tu sliku približi i razjasni.

Ivo je gledajući to lice osjetio gađenje. Ipak nije ovakvim zamišljao njemačkog pukovnika, koji je i pored takvog izraza izgledao veoma bijedno. Onaj sa kojim se sreo na Kozari, a zatim na Neretvi, pa na Sutjesci, na Pelješcu i evo ovdje. Kud god je ovaj bjednik prolazio svojim bataljonom, sijao je smrt, sa sobom ostavljao zgarista i groblja strijeljanih žena, djece i iznemoglih staraca. A sada tu stoji pred njim u pogledom moli da mu Ivo oslobodi ruke, kako bi mogao komesaru dati, oficirsku legitimaciju.

Ne, ne piče, nećeš biti odvezan — reče Ivo — ne želim da budem morao narediti, da ti neki naš stražar opali rafal u leđa. Ti ćeš nama ispričati ne samo to kakve su bile tvoje namjere i tvog komandanta, već što namjerava Hitler i Göring i Himler i svi ostali, pa mu počne pretraživati džepove, da pronađe oficirsku legitimaciju.

Ali gospodine, a Haška konvencija? Schmithuber to reče na čistom hrvatskom jeziku. Ivo izrogači oči, a još više komesar, od iznenađenja, koje ih je snašlo, kada su čuli iz usta njemačkog oficira čiste hrvatske riječi. Nikada do sada nije im se desilo da njemački zarobljenik govori hrvatski, osim bijednih pokušaja, koje je na kraju ispadalo kao mukanje, i to samo u slučajevima kada bi molili milost za svoju jadnu kožu.

Pukovnik je shvatio ovo iznenađenje, pa kao da je triumfirao u svojoj mržnji i podcijenjivanju niže rase. Ovaj übermensch nije shvatio ono što su proživljavali komandant i komesar partizanskog bataljona, kada su čuli da on govori hrvatski. Taj tipični primjerak rase zarđalim mozgom, koja ne može u svojoj glavi to shvatiti, preživljavao je triumf primitivca misleći, da ih je frapirao, kada ih je upozorio na Hašku konvenciju.

Ivo je u tom pogledu osjetio nešto, kao nekada davno kada je braneci jedno dijete od jednog mladog stranca u rodnom Dubrovniku bio uhapšen i odveden od žandara. Ovako ga je gledao i onaj stranac. Tog momenta se sjetio da je i taj stranac, skaut, imao ožiljak, na desnom licu. Pogledao je Schmithubera, koji se je tog momenta cinički smješao, a tim je otkrio i prednje zube. Ivo je tada uočio da on ima tri prednja zlatna zuba, koji su mu se učinili isti, kao krvava rana onom strancu, poslije udarca pesnicom. Pjege koje su bile karakteristično prosute po licu i bijela kosa. Ivu se potpuno vratila slika prošlosti. Sada je bio siguran, ali ne potpuno, tko se nalazi pred njim. Pozvao je stražara i naredio mu da odveze Schmithubera, a kada je to ovaj izvršio naredi mu da nikoga ne pušta u kancelariju štaba.

— Sjednite gospodine pukovniče — reče Ivo pokazujući zarobljeniku klupu, što ovaj poslušno učini. Komesar je sjeo na svoj krevet očekujući što će Ivo sada učiniti, čudeći se odkud odjednom takav odnos Iva prema zarobljeniku. Ivo je dao znak komesaru da sam želi postavljati pitanja.

— Vi ste gospodine pukovniče nešto rekli u vezi Haške konvencije?

— Ja. Klimne zarobljenik.

— Da li bi mi mogli objasniti gospodine pukovniče, kada ste dobili ovaj ožiljak na licu. Schmithuber u sebi pomisli kako glupo pitanje, a njegovo lice dobije još jače izraz podcijenjivanja, ali se sjeti da je zarobljenik, pa brzo odgovori, uz ustajanje, cupkanje petama i lagani naklon.

— Moj ožiljak potiče iz 1937. godine, dok sam bio student treće godine u Berlinu. U viteškom dvoboju ranio me je jedan Židov, koji je to krvavo platio.

— Recite gospodine pukovniče da li ste i ova tri zlatna zuba izgubili u dvoboju? Schmithuber se nije nadao za njegov pojam još »glupljem« pitanju partizanskog oficira, pa ga je to čak počelo zabavljati nepropuštajući priliku da izrazom lica to pokaže, vodeći ipak pri tom računa da je ovaj partizanski »glupak« sada vlasnik njegovog života.

— Ta tri zuba sam izgubio u tučnjavi sa jednim odrpancem, zbog jednog prljavog derišta. Ivo je likovao, jer je sada bio potpuno siguran, što je i sam Schmithuber ovim to priznao.

— Gospodine pukovniče, da li bi mi mogli odgovoriti, na jedno veoma delikatno pitanje, a koje je za mene neobično važno, ukoliko je to pitanje u duhu Haške konvencije. Recite molim Vas gdje ste naučili hrvatski jezik.

Opet zarobljenik pomisli: Čudnog budale, postavlja najgluplja pitanja pa pita da li je u duhu Haške konvencije. Najvjerojatnije on ne zna što je to konvencija, a posebno Haška, o njenim odredbama to je sigurno da ništa ne zna. To ga zainteresira po njegovom rezonu da sazna koliko je glup ovaj partizan, pa požuri da odgovori.

— Vaš jezik sam učio prije rata u Njemačkoj, a svake godine sam dolazio na Jadran preko ljeta zbog prakse.

— Poznajete li Jadransku obalu?

— Poznajem.

— Da li ste bili u Splitu?

— Ja!

— Šibeniku?

— Ja!

— Dubrovniku?

— Ja!

Sada Ivo pride zarobljeniku, kao da nije čuo odgovor, i kao u transu ponavljajući poput jeke: i Dubrovniku? Ja. Približio se Schmithuberu, opalio mu dva teška šamara, od kojih zatetura i ponovo se skotrlja na klupu.

— Vi se sjećate ove ruke, ili ste je zaboravili? Sjećate li se dječaka kojega ste udarili da ga je krv oblila? Sjećate li se kada vas je onaj odrpanac udario i kada ste primili u šaku tri zuba? Poznajete li ovu ruku? Pa mu poturi pesnicu pod nos.

— A Haška konvencija, jedva prošapta zarobljenik, koja kaže da se ratni zarobljenici a posebno visoki oficiri ne smiju tući, jer su oni u ratu branili čast svoje zemlje i svoje nacije.

— Dat ću ja tebi Hašku konvenciju, reče Ivo šamarajući iz sve snage pukovnika, koji je počeo plakati i šmrkati, pokušavajući da kao dijete rukama sakrije određene dijelove kamo su padali šamari. A nisi poštovao Hašku konvenciju, kad si palio domove po Kozari. Nisi mislio o Haškoj konvenciji kada si ubijao zarobljene ranjenike na Neretvi. Nisi se držao konvencije kada bi vješao zarobljene partizane o bukke na Zelengori. Nisi mislio na nju kada si na Pelješcu punio jame nemoćnom i nezaštićenom djecom, ženama i starcima. Po kojoj odredbi Haške konvencije si dozvolio tvojim vojnicima da na Pelješcu zatvore žene, starce i djecu u školu te da ih onda zasipaju bombama. Ako ste vi sa ovakvim djelima branili čast svoje zemlje, svoje nacije, i ako ste uvjereni da je to tako i ako čitava nacija tako misli, ja vas pitam kako će ta nacija reagirati, kada Evropske nacije jednom dođu kod vas u vašu zemlju, da vam vrate milo za drago. Pitam vas da li kod vas kao nacije postoji uopće moral, ili je to moral nacizma kojeg vi uzgajate. S vama treba početi ispočetka i iskorijeniti takva shvatanja iz vaše psihe, i opće i iz ljudske. Ja ću početi od tebe.

— Komesaru, molim te piši!

Komesar se smješao odobravajući komandantu ono što radi, makar da razgovor i nije u cijelosti razumio. Otišao je do stola uzeo papir, a iz svoje torbice je izvadio nalivpero. Počelo je saslušanje. Kada se saslušanje bližilo kraju i kada je Ivo od Schmithubera saznao ono što ga je interesiralo u konkretnoj situaciji, o neprijateljskim rezervama, o rasporedu jedinica po dubini, imena komandanata, gdje su sve jaka utvrđenja, zazvonio je telefon, na kojega se je javio komesar.

— Da, ovdje je. Šta? Ma nemoguće, evo vam Iva, doda slušalicu Ivu, koji uzimajući slušalicu daje komesaru znak da izvede zarobljenika.

Poslije završenog razgovora Ivo pozove komesara, pa mu sav bijesan reče: Ovu beštiju moramo poslati u Štab divizije, jer se za njega zainteresirao Štab korpusa. Oni hoće da ga zamijene, pa me i oni upozoravaju na Hašku konvenciju i na dobar postupak sa njim. Ti završi saslušanje pa im ga pošalji, a ja idem na položaj bataljona. Molim te reci Dani i Milanu neka idu do vraga i oni i Haška konvencija.

III

Prolazile su godine. Ivo je postao pukovnik, završio je visoke vojne škole i postao je nastavnik u Vojnoj akademiji. On je vješto prenosio svoje znanje i ratno iskustvo na mlade generacije oficira. Oženio se je odmah poslije rata i u braku je bio sretan. Dobio je sina i kćer, koji su kroz protekle godine završili osnovno školovanje. Njegov sin Joško je ove godine

završio prvu godinu medicinskog fakulteta, a Mare je ove godine završila gimnaziju. Prije tri godine, kad su djeca išla u gimnaziju, umrla mu je žena. To je Iva strahovito pogodilo, pa se više nije mogao lako smiriti. Zatražio je penzioniranje i kao motiv u molbi je naveo djecu, kojima je htio posvetiti svu svoju brigu. Odmah su ga shvatili, pa je penzioniran i tako se mogao sav posvetiti odgoju djece. Iako je bio dovoljno materijalno osiguran, a on i njegova djeca navikli na skroman život, odlučio je da jedne godine preko ljeta iznajmi svoj stan. To je učinio zbog toga, što je ovakva praksa u njegovom rodnom gradu veoma raširena, a to je i neka neslužbena preporuka, da se stanovi iznajmljuju, kako bi zadovoljili veliku posjetu turista kada su svi hoteli prepuni. Tako je on ove godine za vrijeme glavne turističke sezone u koje vrijeme su mu se djeca nalazila na radnim akcijama, iznajmio stan, jer je i sam namjeravao posjetiti djecu na tim radnim akcijama, te ostati malo uz njih. Otišao je najprije na auto-put, gdje se je nalazila Mare i tamo je ostao 15 dana, a zatim je otišao na hidroelektranu, gdje je također ostao deset dana, jer mu se tamo nalazio sin Joško. Pošto je izdao čitav stan osim jedne sobe odlučio je da se vrati na par dana prije djece kako bi mogao sve pripremiti za njihov dolazak i sa njima provesti nesmetano do kraja praznika, dok ne počne škola.

* * *

Kad se je lokomotiva uz pištanje napokon zaustavila, mali dubrovački kolodvor bio je obavljen u gustu paru. Ljudi ispod nconskog svjetla izgledali su kroz paru kao neke prikaze, koje su se kretale i gestikulirale kao junaci iz Šekspirove mašte. Izašavši na peron začudilo se je videći koliko je ljudi izišlo iz ovog malog voza. Ponesen bujicom ljudi, kufera, torba, uprtnjača i pribora za pecanje, bio je prosto iznesen na ulicu. Tramvaji su bili puni i dva autobusa, pa je odlučio da pođe pješke dvije stanice i da na raskršću uhvati svoj tramvaj. Kad je došao kući prosto se ušuljao u kuću, pažljivo otključavši i zaključavši vrata da slučajno ne bi probudio goste. U hodniku je gorjelo svjetlo, sva vrata su bila otvorena, osim njegove sobe, čiji se ključ nalazio kod njega. Odmah je ustanovio da u stanu tog momenta nema nikoga. Upalo je svjetlo u prvoj sobi u kojoj je bio priličan nered. Poluotvoreni kuferi, sa razbacanom ženskom i muškom odjećom i rubljem. Kupaći kostim još mokar na noćnom ormariću, pribor za pecanje u jednom uglu, a ronilačka oprema sa podvodnom puškom u drugom, jasno su govorili da su se njegovi gosti dobro snašli, ali da ih sada tu nema. Otvorio je druga vrata koja su spajala spavaću sobu sa salonom, u kojem nije bio takov nered. Međutim, odmah mu je upalo u oči, da je velika Titova slika na kojoj je on u uniformi admirala, sa zlatnim okvirom visila na svom starom mjestu, ali je bila okrenuta prema zidu. To ga je strahovito začudilo i zapeklo, pa je odmah prišao k njoj i okrenuo je. Maršal na palubi »Galeba« smješkao se je svojim svojstvenim osmjehom, kao da zahvaljuje svom starom veteranu koji ga je ponovo vratio na svoje mjesto. Pošao je Ivo u kupaonu da se opere pa u svoju sobu te legao u krevet. Nije mogao zaspati za dugo vremena. Okretao se i prevrtao po krevetu, razmišljajući o tome kakve to on ima goste, koji su okrenuli sliku Maršala Tita. Nije nikako mogao da zamisli tko su ti ljudi. Kojoj naciji pripadaju, kad im tu u našoj zemlji smeta Titov nasmešeni lik u admiralskoj uniformi. Nikako nije mogao da se dosjeti, nikako nije mogao da odgoneta. Nije mogao predpostaviti da je Tito, koji je obišao sve kontinente, koji je osvojio simpatije svojih prijatelja i neprijatelja, mogao da nekom smeta na slici u salonu Iva, penzioniranog pukovnika. Prva pomisao bila je, da je to mogao biti neki ustaško-četnički emigrant, koji je nekim slučajem uspio u punoj turističkoj sezoni da se prošvercuje preko granice. Smatrao je, da stranac ne bi mogao dozvoliti sebi toliko drskosti, da u našoj zemlji tako nešto napravi. Tim mislima se zabavljao veoma dugo i kao zaključak — šaptalo mu je nešto — da tu mora biti oprezan i da mora na ovog čovjeka upozoriti nadležne, koji će provjeriti porijeklo i ime tog čovjeka.

Na kraju je zaspao, ali snom ispresjecanim i nezdravim. Sanjao je rat, bombe, mitraljeze, topove, zarobljenike, i jednog zarobljenog vojnika, koji je stalno ponavljao: »A Haška konvencija«, »A Haška konvencija«. Ovaj zarobljenik je imao ožiljak na licu i tri zlatna zuba. Najednom svi su zarobljenici i partizani u horu ponavljali skandirajući »A — Haška — kon — ven — ci — ja«.

Probudio se je i čuo razgovor i glasan smijeh kroz hodnik. Prozor koji je bio širom otvoren propuštao je svježinu

srpanjskog jutra i žamor već probuđenog grada. Dan je bio već odmakao, pa je Ivo iz postelje vidio prve zrake sunca na obroncima primorskih brda. Sjeo je na krevet i počeo da se brije. Zujanje električnog brijača jutros mu je smetalo, pa ga je sada više mehanički povlačio po licu, bacajući letimičan pogled na veliko ogledalo, bez da osluškuje i da ga povlači po mjestu gdje će bolje sjeci bradu. Brijajući se nastojao je da zaključiti: — neću sam ništa petljati sa ovim bezobraznicima, već ću se pljusnuti vodom navući košulju i hlače, zatim syratiti u Sekretarijat, ispričati im sve, a onda otići do Agencije i zahitijevati, da još tokom dana isprazne stan ova gospoda. Ako ovi ne izađu tokom dana, on će ih sam izbaciti kroz prozor večeras kada stignu kući. Tako će on reći. Također zaključiti da sa ovima u Agenciji ozbiljno porazgovori, čak da im podvigne, pa makar kako razumljeli.

Isključio je brijač, pa ga pažljivo očisti četkicom zatim navuče hlače, uzme ručnik i sapun, kojega je sinoć ostavio na stolici i otključavši vrata izađe na hodnik.

Vrata od salona bila su širom otvorena, dok su od sobe bila samo odškrinuta. Bacio je letimičan pogled kroz otvorena vrata salona i ugledao čovjeka u svilenoj pidžami, njemu okrenuta leđima. Tog momenta se čovjek u pidžami podigao na prste i okretao sliku Tita. Ivo je zastao, a Maršal se i dalje blago smješkao, dok nije nestao sa njegovog pogleda. Podbočivši se rukama o pas stao je na vrata, da vidi lice čovjeka koji je to uradio. To je trajalo trenutak i čovjek u pidžami se okrene. Osjeti se kao zatečen i upravi pogled na Iva, koji je kao gora stajao na vratima salona. Taj pogled je bio pogled miša, koji se je najednom našao ispred mačke. Tako su se gledali nekoliko sekundi. Ožiljak na licu, prosjeda rijetka kosa, pjege i Ivu dobro poznati izraz »Übermenscha«.

— Sta radite? izleti Ivu.

— Ja, i bljesnu tri zlatna zuba kao nekad krvava rana.

Ivo skoči, ali je čovjek u pidžami imao prednost i uleti u sobu gdje je nestao. Polugola žena vrisne. Stranac izleti iz sobe u hodnik pa na vrata od stana, u trenutku okrene ključ i jednim skokom preskoči tri stepenice do kućnih vrata, a zatim potrči vrtnom stazom. Ivo je kasnio svega tri sekunde ili pet metara, već je na kućnim vratima, pa i on potrči stazom. Vrata su bila otvorena. Kočnice automobila koji je jurio ulicom, naglo zaškripe, ali bilo je kasno. Ivo je tog momenta stigao na vrata vrta i bio je svjedok drame. Znao je da je gotovo. Ručnikom, koji mu se još uvijek nalazio u ruci, otare znoj sa čela. Automobil se zaustavio a iz njega su izašli ljudi. Ivo je pored tablice automobila, pročitao veliko slovo »D«. Čudan sticaj okolnosti, pomisli.

Ivu iza leđa vrisne žena, koja je tog časa stigla, te ugledala krvavo klupko u pidžami koje je virilo ispod automobila. Ivo se okrene. U ustima je osjetio gorak okus i podražaj na povraćanje. Umrornim korakom vraćao se u stan, dok su mu kroz glavu jurile misli. Sjetio se je jednog srpnja, kada je tu u Dubrovniku, imao susret sa tim čovjekom; zatim popaljenih sela, grobova djece, staraca i žena. Sjetio se kote 404 i kroz nekoliko minuta iz sjećanja davno zaboravljenih probudio se njegov život.

Došavši u salon vratio je sliku Tita na svoje mjesto. On se i dalje smješkao iz zlatnog okvira, kao admiral koji sigurno vodi svoju eskadru.

Zadnja poruka

(To je bila zadnja noć logorašica iz sobe 27a)

Umjesto pisma poruku ti šaljem, dragi,
poruku jednu posve malenu,
kroz trnove žice provučenu
od bola i biča ukradenu.

Živim još danas
u krvave haljine obučen,
(oba su mi koljena polomljena)
i više ne plačem,
jer svaka je moja suza prolivena.

Smijem se, dragi, danas,
jer sutra ću u plamene peći poći,
prestaće krvarenje iz mojih dojki . . .
smijem se, dragi, danas,
jer sutra će nestati silovanja
i zanijemice jauci u noći.

Mate JERINIĆ, Bileća